

ЧОННУҢ МААДЫРЫ

(С. М. Буденныйн 90 харлаанынга)

Бистин Буденныйн, бодан көөргө, атыгы шеригин делегейде чынынчак начальнигы кылдыр санаттынар умурулг ушак... Ол стратегия талазы-биле кайгамчыч чаланын кижин. Ол боду чааскаан-на бүдүн эскадронну солур.

В. И. ЛЕНИН.

Мөргөжилдик полководу, бузулг чонун маадыры, Совет Эвилелинин бүгү улуустарын аразында сурагыт болгаш ынакчылыгы Семен Михайлович Буденныйн төрүтүнгөн хүнүндөн бээр бугун 90 чыл болуп турар. Ол болза даштыкы ажелекчилерге болгаш акарта уду Советтер чуртунун кадыг-домчу демиселнин чылдарында Бирги Атыгы Армиянын ко-мандылачызы болу берген. Ол армиянын тилектегилери бистин Төрөн чуртувустун дайынчы төөгүзүгө алдын ужулук-биле кири бижиттинген.

Бирги Атыгы Армиянын Революстуг шериг чөвүделини кижигүннери К. Е. Ворошилов биле Е. А. Шатенко турган. 1919 чылдын ноябрында ол — Коммунист партиянын кижигүнүгө кирген болгаш И. В. Сталин, К. Е. Ворошилов болгаш Е. А. Шатенко олар партия талазы-биле анаа рекомендация берген.

1918 чылдын күзүндө — 1919 чылдын баштайгы чартында Царининин чогуна бундунжыларын дайынарга уду маадырды демиселнин дугайында алдар ка-жан-даа онмас. Бирги Атыгы Армия болза Деникиннин ак-гвардейши шеригеринге уду Кызыл Армиянын шаар халлашкынныга болгаш оларны Донга чылда шаварына чууга рольду ойнаа, ынаачарда Бирги Атыгы Шериг Тагарогту, Новочеркасскни болгаш Дон-Ростовту хостазарына киришкен. Деникинчилерни шериг болуктери 1920 чылдын апрельде туолуна чедир чылда шапкаан. Дайын-нын Егорлыкскке бөдүн узууна, Майкопту хостазарына Бирги Атыгы Армия-нын киришкен уду дайынчы төөгүгө кирген. 1920 чылда Совет чуртка ак-полкларга уду демиселдин фронтуну кол болгаш шиптирлери чер болу берге, Бирги Атыгы Армияны Кавказдан Украина-же чоруткан. Ынчаарда Жи-томиринин чогуна польша фронтуну чаа таварыш киргенде база Ровно-Убюна тул-чүшкүнар болуп турга бол-гаш Львовтун, Замостьенин чогуна тулчушкунунарга Бирги Атыгы Армиянын дайынчылары маадырды чоруун көргүскөн.

1920 чылдын чайышында Врангельдин шеригтери Крымга чаштынып алгаш, Украина-нын муруну талазынча шавар халлашкынны кыла бөөрге, В. И. Ленинни савалын суу-гаар Бирги Атыгы Армияны ынаар октаа. Ынчангаш ноябрынын 28-те Бирги Атыгы Армия Каховка чогуна Днеприн кешкен болгаш че-лишкенин шаар халлашкын-нын ачыында октабрынын 28-тен ноябрынын 2-ге чедир Кызыл Армия Украина-нын районнарын хостаан болгаш уатпаанда врангельчилерни шуут чылча шапкаан, Крымны хостаан, ол тулчушкунунарга атыгы-шеригчилерин ролю улуг бол-ган. Дайынчыларын дайын-чы аргазын белдиринге С. М. Буденныйн шылгаттыган аргазын болза бодуну хууда маадырды чоруун көргүзери болуп турган.

Хамааты дайыннын чылдарына С. М. Буденный ийи катап балыглаткан, оон тул-чүшкунунарга муну чораан дөрт атын дайынаар өдүргөн, оон эерин алды ок өтү-дөт дөтөн болган.

1923 чылда С. М. Буденный — Кызыл Армиянын кол ко-мандылачынын атыгы шериг талазы-биле дуула-чызы аларган. Ынчаарга 1924 чылдан 1936 чылга чедир ол — Кызыл Армиянын атыгы армия талазы-биле инспек-тору тургаш, ону моторизас-таар, механизастаар талазы-биле, ату заводтарын органи-застаар болгаш уду турга талазы-биле улуг ажалды ол кыл-ган, хой чылдар иштинде ажалды түнелинде буден-ныйж болгаш терскийж дээр уксаанын чаа атыгарын өстүргөн.

1932 чылда С. М. Буденный М. В. Фрунзе атыгы Шериг академиянын дооскан, анаа 1935 чылда Совет Эви-линин Маршалы атты ты-ыскан.

1937 чылдан агадеш, ол Москва шериг округуну ко-мандылачыны, а 1940 чыл-дан агадеш — СССР-нин камгалау улус комиссарын бирги оракачызы болган.

РСФСР-нин Советтеринин VIII съездинден агадеш, Бүгү-россиянын Топ Күүсе-ки комитетинин кижигүнүгө Буденный узукте чокка со-гулуп келген болгаш СССР-нин Дээди Советинин бүгү чымдаларын депутаты бо-

луп келген, а 1938 чылдан агадеш — СССР-нин Дээди Советинин Президиумуну кижигүнүгө.

ВКП(б)-нин XVII съездине ВКП(б)-нин Топ Коми-тетинин кижигүнүгө канди-дат кылдыр, а XVIII съезди-де — ТК-нын кижигүнүгө сонугуна, 1952 чылдан ага-деш — СЭКП ТК-нын ке-жигүнүгө кандидат.

Ала-чурттуу Улуг дайын-нын чылдарына Дээди Кол ко-мандылач черинин Ставка-зынын составына ол турган болгаш 1941 чылдын июль-сентябрыда Муруну-Барын угуланышкын шеригеринин кол ко-мандылачыны, 1942 чылдын апрель — сентябрыда — Согу-Кавказ фронтунун ко-мандылачыны тур-ган.

Атыгы армиянын катты-жымшынарын организа-тап тургузар талазы-биле организа-тап уду ажалды С. М. Буденный кылган.

Ала-чурттуу Улуг дайын-ныга фашист Германияны Кызыл Армия тилеп, рейх-статтын кырыга Тилеке-рини туугу кадаан сонда, удатпаанда антигитлерий коалициянын шылгаратгай дээр 22 полководчуларын аттарын «Правдага» парлаан

турган, оларнын аразына С. М. Буденныйн алм бээр болган.

Төрөн чурттуу мурунга ачы-хавылазы дээр, С. М. Буденный Совет Эвилелинин ул-дуктары Маршалы болган. Ол — 7 Ленин, 6 дайынчы Кызыл Тук орденер-биле, Суворов орденнин 1-ги пергез-биле база Азербайжан СССР-ни Кызыл Тук орденер-биле, Уз-бек СССР-нин Күш-ажычы Кызыл Тук орденер-биле шап-наткылаан. МАР-нын болгаш өске-даа чурттарың орденер-биле, медалдары-биле база хүн-дулуг дайынчы боо-чепес-биле шапнаткылаан.

С. М. Буденныйн амы-дыралыга партияжы, күрү-не болгаш хой-ниги ажал-чорудула уду чери өлөп келген. С. М. Буденныйн, Бирги Атыгы Армиянын дугайында хой номнар бижит-тинген, оон дугайында хой кинофильм кылдырган. В. И. Ленин кызыл командирин уду-биле үнелер чораз. Оон бүгү амыралчы оруу ле-нинизмин ийелери-биле чи-рыттырган. Ынчангаш ол — чонун бузулг маадыры. (Бо чуулду алдарың болгаш тураскаалыг болушкуннар календарындан алган).

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ БОЛГАШ КИЖИ

(Тончүзү, Эгеиз № 96 «Шыда»).

Бүдүрүлгенин техниктиг ааа бозин ажалдагыча, ыналгы оон канчаар-даа аажок көвүдээр информация-ны (бүдүрүлгеден дашкаар-даа амыралды) шиптедир-ринге, ону таарыштыр шил-ин алырыш чаа ажалдаарына аажок шыаар психоло-гит, физиологит негеделер-ни тургузуу турар. Херек кырында кижин боду «ийги бойду» — амыралдыг техниктиг делегейин тургу-зан, оон уламдыда кижини алла бойду-биле харыл-зааы чарыттыган. Амыра-лдын болгаш ажал-чору-дуганың байддарынын ос-кордикшиктерини аш көөр болузувса, кижини күш-ды-мыр база психика талазы-биле аргаларын, оон медере-лин болгаш тура-соруунун кызылаарына каш катап ажал турар чүдүлөр-биле шылган турар кылдар чам-дыкта үнелеттилер. Ол болза шыагың түчү болур.

Бистин уевиниң бодунуң на негеделери язы-бүрү алыраларын эртемденериниң кызыгынын кижине, оон биологит, психобиологит язы-бүрү талазын меде-рединиң нитилел ужу-утка-зы-биле болгаш кижиниң ажал-чорудулазы-биле ту-дуп харылзаалыг кылдыр уга-ландырып шиптирлериңе моондурин коруп турар. Ол чүдү эртемде тодарайы-биле илереп турар: күш-ажылдык психология, эстетика, фи-зиология талазы-биле негеделерин шиптирлериң калбар-ган, биосфера биле биосфе-дентерин дүшүрүлгениң аргаларын шыаар дээр шип-тирлериң күштерин, кижиниң биология, психика бол-гаш генетика талазы-биле сайзыралыга урунугту чүдүлериң чилдир, кошка-дыр, башкаар арганы ты-варында чедикшивер бар. Оон-биле кады нитилел амыралдын өрөнөр, психо-

логия болгаш педагогика та-лазы-биле шиптирлериң эн-жиш оро. Ол эртемдер бо-ла ажалын чоннарын ком-мунист кижизидилгениң эртем талазы-биле баазы болур.

Эртем-техниктиг револю-циның хогжүдөзүн бөгүн техника-биле кижиниң ара-зында харылзаалары шуут өскөрт болуп болгаш оон эртемге чутулазы-биле на-сырлажы турар. Ол өскөр-лишкениң угуланышкынны болза, чүгө машинаны кижине таарыштыр тургузары эвес, а техниканы хогжүдө-зиниң бугаар кижиниң ула-мдуу арга-шынзын улам бедилери болуп турар. Ук айтырыгын инженерге пси-хология болгаш эргономика дээр чаа эртем шиптелер, шиптирлериң турар. Ук эр-тем күш-ажы үзүндө кижиниң арга-шылдарын бол-ган оон онзагай чүдүлери өрөнүп турар. Күш-ажыл-дык ажалын билишкен ара-зында угаан-бодалык, күш-дым сайзыралын бүгү талагын хогжүдү дээр ий-дик шиптирлериң чорудуу турар. Амыг үзе эртем «биология уевин» кирип турар деп чутаалан болур. Анаа эртен молекула биология болгаш генетика (ыналгы кижиниң генетиказы), био-кибернетика болгаш өске-даа биология эртемдери сал-ган. Эртемниң кижини бу-гу талагын өрөнүп агадеш-тир дондандыр турар чүдүлүң негеделиң дүш-түр кижиниң таарыштыр тургузунарын хой аргалары ажалтын турар. Ын-чаа-даа ылым язалыг шиптирлериң үзүндө чутула, оон иштинде сойдал аты-гыларын шиптирлериң-биле холбошкан.

Кижиниң хогжүдөзине биологит (оон иштинде генетиктиг) чүдүлериң ужу-улазын хуулоо көр-бүшкөн, марксисци-ленинчи эртем сойдал байддар бол-гаш үндөзүннэр эң чутула

бирги чөргөң чүдү болур дээрин демдегеп турар. Ылаңгы кижиниң салгал-дамчыр кол шынарларын, оон иштинде сойдал аты-гыларын-да шиптирлериң дөңдүң-даа таварыла-да кол рольду генетика ой-лаар деп көрүп турар ызы-бүр биологизмдыг тур-гунарын марксисци-ленинчи эртем бугу шап турар.

Чокка чедир-ле тускай-нышкыларын кызаа боду-лук кижиниңиң турган аты-гыларын, эртем талазы-биле ханымдар шиптирлериң ам эртем хой-нигизиниң хер-роо аларган. Эртем-техниктиг депшилте үзүндө кижини дугайында атыгыларын комплек-сти шиптирлериң эртемге чутула аларган. Мааңа чүгө нитилел эртемдери (физи-софия, социология, этика, эстетика, педагогика болгаш өске-даа) эвес, а медицина, психофизиология, генетика, психофизиология талазы-биле шип-тирлериң база хамаарын.

Ук хогжүдөң амыг уга-ланышкынды алдыга кы-жын чуртталганын бол-гаш биологизмниң сойдал база биологит факторларын диалектика бугаар хаара туруп шиптирлериң турар кижини дугайында бүдүн эртемни тургузарыга чедирер. Ону Маркс өтүр билеп, келер үең эртемниң идеялы болза «боду эртемни боду-га кижини дугайында эртемни, а ол ымышан кижини дугайында эртем бодуна боду эр-темин сиңирип антар, ымышар-да чадгыс эртем тургусту-нар» уе болур деп санап чо-раан. (К. Маркс биле Ф. Энгельс. Баштайгы чогаалда-рын. М. 1956, ар. 396).

Ону чедир алдыра чүгө херек? Хамикты муруй кал-ды-даа тала-биле кижини дугайы өрөнүп турар эртем-дериң, ыналгы СССР-нин Эртемдер академиянын болгаш дээр шоланың, ме-дицина, педагогика акаде-мияларының системизмда эртем албан черлериниң тө-

лөдөрлөң аразында «хар-рылааны бижылган, ону таарыштырары күштерде-рер, кижини дугайында кат-тышкан эртем чөвүдөзүн, а кедизинде барып кижини инсти-тудун тургузар алаар.

Кижини дугайында, эртем-ниң болгаш техниканы хогжүдөзүнн амыг үзе-инде оон чуртталганы бол-гаш келер үеңиниң дугайында атыгылар согулуп он чылдар, ыналгы 60 чыл-дарга барып күтүп бур-жуа болгаш реваншониски литературада кол черин ээлеп турган. Ол таварыла-дыс. Делегейин чаа байд-дарыга дүшүрүп, бодунуң сорулгаларыга эртем-техник-тиг депшилте чедикши-нерин ажалдамышкан, күрү-не-монопольныг капитализм калдыр чүг-даа болза кижини дугайы шиптирлериң, оон са-лым-чолун хуу өтүлүш ха-рылаалары, кижини кижини дараар нитилел тургузуу-биле холбоштырар ужура таварышкан. Ынчаа-даа ол орадажымшыкынар соци-ализм биле капитализмниң аразында нити чөрдөзөр-биле кайсылашкын, капита-лизмниң кижини удуру гуа-лизм эвес чоруу, кижиниң сайзыралын дугайында атыгынын чотучалыг шиптирлериң шыдаанын көр-гүзү турар.

Объективтиг ол чөрдөз-дө: кижини дугайында язы-бүр буржуа болгаш реви-шонисци өрөдлөргө тыштып көзү турар. «Техниканы төргидилиң» дугайында, кижинде хамаарыга чоңка хогжүр техника дугайында өрөдиг тыштып болгаш оону негеделери күштелер турар. Долгандыр турар бой-дусту, культураны, мораль-ды мөзү-шынаны эртем болгаш техниканы хогжү-дөз баксыралы турар, кижини төрөдөгөниң уутка-рына ажалы тургустуу дээр хоозун бодалдар бар.

Эртемге болгаш техникага ылым ялаалды С. Юнтер,

ДУРЖУЛГАДАН КАШ СӨС

Марксисци-ленинчи теория-нын ханым-биле өрөнүп алыр арганы коммунист буржуа-берил турар идеологит ажалын чутула энезоу — партия өрөдлөзүнн систем-мазы болур. Бистин республи-калыста партия өрөдлөзүн, бүгү чурттаазы-биле бир де-мей, марксисци-ленинчи теория-нын шиптедир алырынн бугулу университетиди аларган.

Оон чижэин бистин аэропорт-тан безин көрүп болур. Бисте экономиктиг билгилерин үн-дөзүнн өрөнөр 8, марксисци-ленинчиги үндөзлө-перин өрөнөр 4 школа, те-оретиктиг бир семинар, ком-мунист күш-ажылдык элээн каш шлоалары ажалдап тур-ар.

А бодун авиотехниктер ор-туунада тургустунган эконо-миктиг билгилерин үндөзлө-перин өрөнөр политиколо-гичи пропагандизм болуп ажалдап турар мен. Ында авиотехниктер, инженер-тех-никтиг ажалдакчылар, нити-зи-биле — 16 кижин хаара туттуган.

Пропандизм ажалын 1970 чылда Кызыл марксиз-ленинчиги кижэин универ-ситетин дооскан сойда эгеделим. Ол мезин ажалым улу дуузын көргүскөн.

Баштайгы хүнүнде эгед-дөш, бо хүнге чедир чангыс-лаа хижээлди үспөдөн. Про-граммга бугаар 22 кижээл эрттиривис. Кандыг-бир кижини чылдаган чоңка кижээл келбей барган болза, оон-биле шыгымы-биле чутаала-

жыр бис. Оон түнелинде ды-накчыларын кижээлге келери экижээн.

Пропандизм кижин чурттан, ажалдап турар черинде ажал-агынниң нити байддын бол-гаш политиктиг, культурулг амыралын чончү эки бил-ген турар ужурулг. Ону ки-чээлге холбап чутаалаар. Чүгө дээр, дынакчы бүгүдөзү чүгө Совет Эвилелинде бол-гаш даштыкыла болушкун-нарын билген турар эвес, а чурттан, ажалдап турар че-ринде чүг болуп турарын ха-ны билген турар болгай.

Дынакчыларын кижээлге сонугалдыг болуу болгаш өрөдлөзүнн шынары, дөш-тин, пропагандисте кол ха-мааржыр. Ынчангаш башкы кижин бодунда, дынакчылар-ындан улуг негеделиг болу-ру чутула. Темалары бөлүк-тө өрөнгөш, түнелинде за-чөттү хуузын алыр, азы ды-накчылар-биле тус-туула ажал чутууны кылды. Ынчаа дынакчыларын өрөнгөш те-мазы кайи хире билеп алганы тодарап келер боор-дур.

Пропандизм ажалымга методиктиг болгаш уран-чеген литератураларын бидилди ажалдап, кижээл бурзуу ажалдык, солун кылдыр эр-тирерин кижээлге салып турар мен. Ол ымышан солун-нарга, журналдарга парат-тык материалдары тус-тус темалар ажалы-биле чып ап, хууда — библиотекадан К. Маркстын, Ф. Энгельс-тиң болгаш В. И. Ленинниң чо-гаалдарын доктаамал номчуп

турар мен. Кижээлге эки бо-луктөш алырлаа алдыда, көргүзү материалдарын, пла-каттарын, схемаларын, чурт-картазын, диафильмдерин те-ма ажалы-биле ажалдаар кон-чүг ажалыг.

Чокта чаа партбюро мезин удуруп турар шоланың ажалын хынап чутаалашкан, мээң чедер, төптөстериниң ажалы өрөнгөш. Зачөт хуулоо алырдыда четпестерин бери дуржулгалыг пропаган-дистер орта шүтүмчүлөң. Те-малары шырап, бидилди кижээлге үзөп бергеш, ки-чээлди ажал чутуа хожирге эрттирери эки деп үнөлөң.

Бүгү-ле политиколог-биле бир дөмей, бистин шоланың ажалын кижээлге СЭКП Топ Комитетинин, СССР-нин бол-гаш РСФСР-нин Дээди Совет-териниң каттышкан байырлыг хураалыга «Совет Социали-стич Республикаларын Эвиле-линиң 50 чыл оюнун дугайында» эш Л. И. Брежневтиң ажалын өрөнүп дооскаан, зачөттү шүптү эки дузааган-нар.

Бистин шоланың дынак-чыларындал коллективте му-накчыларга санаттырып, хой-ининиң ажалдарына иде-кейи чоруун көргүзүп, ха-ры-лаа политинформатор, агитатор, лектор хуулаагелерин ак сеткилдиг хууусин турар-лар хой. Ылангы коммунист күш-ажылдын шалыпчылары, авиотехниктер Владимир Ша-мазов, Дмитрий Тонкозак, Владимир Павлов, Виктор Ла-нилов олар өскөлөргө бүгү та-

Пропандистин булуңу

ла-биле үзөгөр-ажың көрү-лүп турарлар. Өрөнүп турар хүнүвүстем алдыда, среда санында полит-информацияны эрттирери бис-те шуут чакыл аларган.

Бистин шоланың кижээлде-ринге партбюро секретары Леонид Чижнев каш удаа олурушкан болгаш ажалдык арга-сүмени берген. Ол ымышан аэропорттун тускай эртем-нилериниң хуулулаа удурутук ажалдакчыларын ортуулаа тургустунган теоретиктиг се-минар — пропагандизм Леонид Макаров мезин уду дуузын доктаамал көргүзүп келген.

Ол бистин коллективте эки-не дуржулгалыг пропагандист-терин бирээң. Оон кижээлдеринден пропагандизм ажалымга ажалдаары-биле дына хой чүдүлери билеп ап турар мен.

Ам чыл дургузуда өрөнүп, билеп алган чүдүлериңиң чутаалажыр түнел кижээлдерин болуп эртер үзөп чоо-су-лаан болгай. Ынчангаш ону организа-тап доозары-биле чө-рөшкүр чаа өрөдлөгө чы-лыгы белеткеди эгелээр ужу-рулг бис. Мааңа хамактын мурунда келер өрөдлөгө чы-лында өрөдлөгөңиң калдыг хе-вилерин, каяа тургузарын ба-за оларга кымнар пропаган-дист ажалдаарын баш бу-рунгар тодаралыр анаар. Чү-гө дээр, чаа өрөдлөгө чы-лыга ханымчалыг белетке-ден өрөдлөгөңиң ажалын ба-зы, дүшүп, ажалын баа-за кол хамааржыр болгай.

В. ИЩУК, пропагандист.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХИННЕРДЕ

А. А. ГРЕЧКО — РУМИНИЯДА

БУХАРЕСТ. (СЭТА). СССР-нин камгалау министри, Совет Эвилелинин Маршалы А. А. Гречко алдар кылдыр Совет Эвилелинин Румынияда элчи-ни В. И. Дрозденко шайлаага тургустан.

Шайлаага РПМ ТК-нын Долгатаал Президиумун болгаш Күүсеки Комитетинин кижигүнү, РСР-ниң Министр Чөвүдөлинин Дарганын оракачызы В. Трофим, РПМ ТК-нын Күүсеки Комитетинин кижигүнүгө кандидат, РСР-нин национал камгалау министри И. Иониде, Румы-

ниянын Чепескиг Күштери-нин генералдары болгаш улу-г офицерлер, РСР-нин дашты-кы херектер министрствозу-нун харыскалгы ажалдак-чылары кырышкен.

Шайлаага үзүндө Совет Эвилелинин Румынияда элчи-ни В. И. Дрозденко болгаш СССР-нин камгалау министри, Совет Эвилелинин Маршалы А. А. Гречко база РСР-нин национал камгалау министри, армия генералы И. Иониде чүгө чутаалаан.

Шайлаага найралдыг бай-далга эрткен.

СОВЕТ-ГЕРМАН НАЙЫРАЛ НЕДЕЛАЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Бодунуң хууулендиз 3 миллион ажал кижини каттыштырган гер-ман-совет найырал нитилел амыралыг чүд-бүр азыраларын тала-зы-биле Совет Эвилели-биле дүбүжуга солчулукуну кал-бартыры ук нитилелдин ажал-лынн эң чутула чүдү бооп

турар деп нитилелдин Топ баштаар чериниң чингине сек-ретары К. Тиме АДН агент-ледин айтырыларынга ха-рылааш, демдегелээ. Ол май 7-ден 13-ке чедир гер-ман-совет найыралын неде-лазы болурунга холбаштыр ынаар чутаалаан.

В. И. Ленинниң хүнүн кал-баа-биле демдеглээ.

Эңнүктерниң чурттарындан медээлер. Москвага болур конгресске у-куштур.

Тайбыңга ынак күштерин шуулганы

СОФИЯ. (СЭТА). Тайбыңга ынак күштерин бүгү-делегей конгрессе келер күзүн Москва-га чымдарып бүгү кижин тө-рөдөгөңиң эң чутула айтыр-ларын тайбың шиптирлериң дээр тургаш, дээр шим-лерин тайбың дээр шим-лериниң төөгүзүгө кестүп көрбөз шуулган болур деп, Ала-чурт фронтунуң нацио-нал Чөвүдөлинин дарганын бирги оракачызы Л. Левчев СЭТА-нын корреспондентизме медээлген.

Ол конгресси СССР-ниң кызыл-армия эр-терери чутуа алышкын чот-гучу ажалы эвес, харын ха-ны тураскаалдыг. Бү-гү делегейде тай-быңдын кол чөдөгөңиң — кү-чүлү Совет Эвилели чокка, Совет Армиянын дайынчы кү-чүзү чокка, совет кижилерин совет эртемниң, техниканың болгаш культураның тургузу-чу ажал-ны чокка бижып тайбынын догунаар аргазы чок.

Бистин тайбың чурттан тур-арымы, оон дайынның ар-тынчыларын ууткаары дээр, чепселгендиктерин болгаш шериг чарыгалдарын, айыл чок чорук баа калы ажалда-жылга атыгыларын талазы-биле нити-европа чөвүдө хураал чымдары дээр, Нидерландтың болгаш Чооку Чоон күтүп айтыр-ларын тайбың шиптирлериң дээр туржур турар СССР-ниң болгаш оон Коммунист пар-тиязынын даштык-политиктиг угуланышкыннын түнели болгай. Бижып туруштуг тай-бының догунаарын ханым-рып шыдаар, тодаргай ылым

күш бөгүн бар. Социалист чурттарын дем каттыштыр-газы болгаш уаустарың аразы-га кады ажалдашылга база билишкениң угулган тоарын тайбыңга ынак-политиказы ол деп, Л. Левчев оон ынак чутаалаан.

Тайбың талакчаларын келер шуулганына белетке-лдерин ажалы конпарти-ларын, тайбыңга ынак күш-терин бүгү-делегей конгрес-син кайгамчык уду ужу-ула-зынын дугайында бүгү улуустуң чутаази, херек кыры-нда бүгү болур улуустуң үнү ол болур. Болгариянын ажалы чоннары тайбың талакчаларын национал съездине баар делегаттарын массалыг хураалдарга сонугу. Тайбың-га ынак күштерин бүгү-делегей конгрессе баар болур төвөзлериң составын ол съезд тодаргайлап бээр деп, Ала-чурт фронтунуң нацио-нал Чөвүдөлинин дарганын бирги оракачызы демдегелээ. Москва шуулганы дүшүрүгүр байддыл чымдарларынга, бүгү делегейге бижып тайбың-ны болгаш кады ажалдашыл-ганы тургузарына улу са-ларды болур деп, Л. Левчев түнелинде чутаалаан.

ЧЕР БОЛГАНДАН

● ДЕЛИ. Исламниң депшилте хой-нигиз В. И. Ленинниң төртүтүнгөн хү-нүндөн 103 чыл бол-гашына каала-биле демде-глээ. Ол тураскаалыг ху-не таарыштыр Калкутта-га байырлыг минг бол-ган. Калкутаның муң-мун чурттакчылары ол минг-иниң сойдал В. И. Ленин-ге тураскаалче чорупкан. Школячлар тураскаал ба-зынча моонда-моонда че-чектер салган, кызыл ту-кары мөргөткөн.

● САНТЯГО. Шыла-ронгай латин-америк рево-люсчу Эрнесто Че Гевара-га салар кылдыр чили на-мыскалдан пролетаризм турган-Мигель районуна-да барыш тураскаалдык барыш фашист идеолетер бомба чымдарыган. Ча-зыларыншын түнелинде тураскаалау улу ко-гарал таварышкан. Ол ара-тангы үд

БҮЗҮРЕЛДИ БАДЫТКААР

Бүзүрел дээрге өскө кижини ак сеткилдиг, шыныч чорутууга ийебел болбай. Бо дээрге чүгө кижилер аразынын харылаадыр эвес. Ийнег харылаа социалисттик нийтиелге кижилер болгаш күрүне аразына док-таамал туруп турар. Оң бир херечини, амырлардан көрүп көрөз.

Кем-херек үүлгөткөш, кем-херек кирип, хостагазын казылып, элп-таазар албан терлеринге хероон эрттирип турганарын СССР-нин Дээди Советинин Президиуму үе-үе болгаш-ла хуусаа бетинде хостап үндүрүп турар. Ол хостаада анаа-ла чүк-быдара салым кабас, хостатканнарнын мурунуга тускай негелде тур-гүзүп турар. Хостаткан кижилер ала-айтыкан терге, док-таамал хуусаа иштинде кан-ды-даа албадашкын чок, совет хамаатны өскө кижиле бир дөмөй дең эргелде амырлар ужурайт. Ол дээр-ге, кайы хире бүзүрел-дир! Күрүлө дүңгү кем-херек үүлгөдигини хостап, анаа совет хамаатны кижини бүгү эргелерин экилд берген. Өг-бүлө-биле калы чурттаар, күш-ажылга бүгү күзүп баар арганы ол алыр. Анаа, ала-пеште, өг-бүлө-биле кижини херечини калы болушкун ка-

зын-дыр, ол дээрге, кем-херек үүлгөдигини ак сеткилдиг кижилер бау-биле хундүлөп көр чорукту ол бадыткап ту-рар.

Социалисттик эрге-хоойлунун кеземче харысалгазын тал-лазы-биле кол принципи — кем-херек үүлгөткөш кеземче-ни мыал-ла оонары болур. Ын-чалла-даа кеземче харысал-газын оонары дээрге, өшө-кылаар сагыштыг сорулга эвес, харын анаа оонашкан кижини кижидерини чепсээ болуп турар.

Кеземче харысалгазын чүктөөри — аар-берге херек. Ынчалла-даа оң уткаш — со-вет чуртунга тежээдиги, ма-гисталчак амырлар-биле чурттап болбас, хамааты кижиле бүзүрү күрүненин доктааткан корум-чурумун хажыч чок са-гыш ужураут дээринге шы-ныч сагыштыг, негелде-дир. «Күш-ажылчы оруктан үг-ген кижиле бүзүрү социализмни байдалдарында ажыгыт амыр-чорудулга эки кирген туруп болур» — деп, СЭКП-нин Про-граммасында айткан. Ол дээрге кижиге ханы бүзүрел, оң дутайында сагыш салмыш-

нелдегелде таварыш-каннар оу кайы хире шы-ныч турурар! Оларын ба-рык шүптүзү анаа төлөпгү болуп турар — деп, дөрт ха-рылап болур бис. Оларын

визид ол арага лап, өг-бүлө-биле чалгыткын эгелен. Шенелде хуусаа-биле оон чурумун сагышаан дөш Сургутскийн сүтүн шитири-биле чедир эрттирбөөн хо-нуун шынгыраткан режиминг колонияга эрттирери-биле ка-тап чоруткан.

Оор херек дутайында шити-тирген Бора-Дам Булакты бо-чылдын февралда хуусаа бе-тинде хостап, «Тыва тудут» трестинг бир бүдүрүлгө-нине ажылдаш каарга, анаа ак сеткилдиг амырларын, арага-же катан сундуккан. Ынчалла-даа арага салып ижер ашма орукка чыдар эвес, катан ба-жын оорлоп тургаш, туттурган. Ам ол база катан шитириг болгаш чаа хуусаа-биле мур-бунда эрттирбөөн бүдүн чар-тык чыл хуусаа-биле немени алыр.

Ындыг таварылгандан аны-ла хуусаа-биле чепсээ хоста-кан үлөтүр бүдүрүлгө черин-ге мыал-ла амырлар ужураут чамдык кижилер күрүненин ол бүзүрелин шыныктырбайн, шүт чыгып берген тавар-ылгаар бар.

Бай-Тайга районунун Кара-Лал чуртут Беженов Хертек 1972 чылда автомашына оор-лоп мунган херээ дөш, бир чыл алды айга шитириг тур-ган. Бо чылдын февраль 14-те оу хуусаа бетинде хос-тап, тудуга ажылдаш каарга, кат-ла хонга-ла хур-туннап чоруткан.

1950 чылда Өвүр ра-йонун Сагага төртү-түнгөн Сага Болот-оол, 1932 чылда Тес-Хем районун Чыр-таландыга төртүтүнгөн Оюн Удубора, 1941 чылда Танды районун Загеске төртүтүнгөн Монгуш Май-оол оларын милли-он органдары дилеп турар.

Кем-херек үүлгөткөш чораян-кара Совет күрүлө келдерел көргүзүп, оларын чонуну каа-лаа орукунче кирип каарга, ол бунуны чорутуу өскө-р ажылдааннар катан кезем-че хулаар алар дээрини угары чутула. Оон-би-ле чегерелер хуусаа бе-тинде хостатканнарнын ажыл-дан турар черинде хей-шити-онгача олар-биле кижидерини кижилерини күштөдү-рип, нийтиелдин чедирин бү-зүрелин шыныктырбайн, мындыг кижилерни хаара тудары чуту-ла.

А. РУМЯНЦЕВ, милиция майору.

Ол Советтеринг 13 депута-ды болгаш активисттери дел-теге баар путевкалар-биле ба-

Чуртуту ажыгыт чоннар де-путаттарын калы болгаш суур Советтеринг аразына «Черн үнелээр болгаш кам-галаар» деп аттыг конкурсу эрткен чылын СССР-инг Улус амыр-агын чедикширининг делегация чарлаан. Анаа бистин республикада Танды районун калы Советтери ба-за киришкен.

Конкурсу түнелде бау-гаар УАЧД-инг монгу ме-далы болгаш акша панвалын Дүргөн калы Советтеринг күт-көмүн дараа Г. Иванова, хулаар медалы-биле Мекегей калы Советтеринг күткөмүн дараа И. Кудравцев олар шалдыккан.

Ол Советтеринг 13 депута-ды болгаш активисттери дел-теге баар путевкалар-биле ба-

УАЧД-НИН ШАҢНАЛДАРЫ

Чуртуту ажыгыт чоннар де-путаттарын калы болгаш суур Советтеринг аразына «Черн үнелээр болгаш кам-галаар» деп аттыг конкурсу эрткен чылын СССР-инг Улус амыр-агын чедикширининг делегация чарлаан. Анаа бистин республикада Танды районун калы Советтери ба-за киришкен.

Конкурсу түнелде бау-гаар УАЧД-инг монгу ме-далы болгаш акша панвалын Дүргөн калы Советтеринг күт-көмүн дараа Г. Иванова, хулаар медалы-биле Мекегей калы Советтеринг күткөмүн дараа И. Кудравцев олар шалдыккан.

Ол Советтеринг 13 депута-ды болгаш активисттери дел-теге баар путевкалар-биле ба-

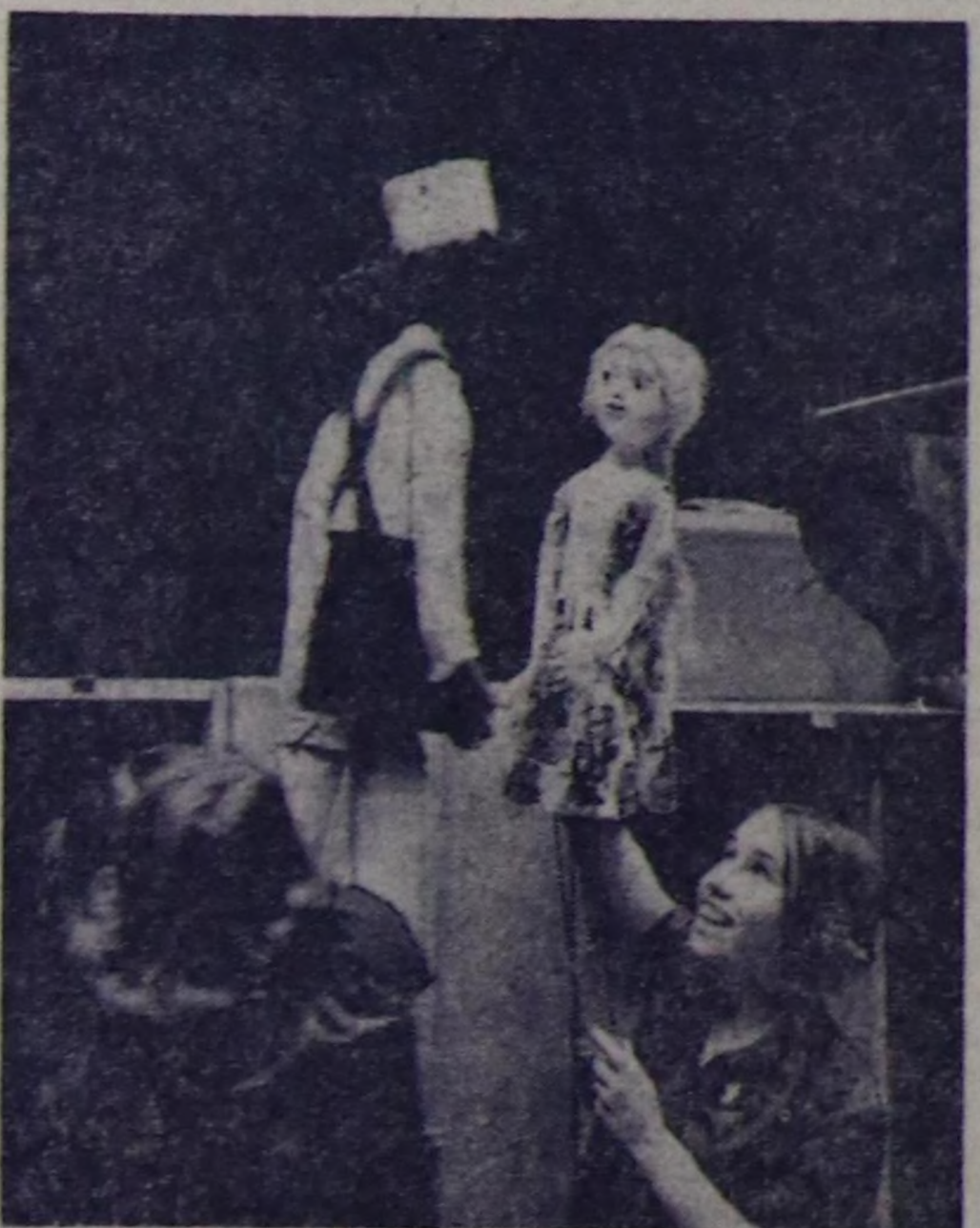
за шалдыккан. Оларын ара-мында СССР-инг 50 чыл аты-гыт советтеринг трактория Д. Шейгель, «Тылелге» советтеринг комбайнери Кызыл-оол Карасал болгаш өскө-р-лаа бар.

Шаңналарын ажыгыт чон-вар депутаттарын Танды район Советтеринг элтегелг социализмга байыргы ба-далга тавыскаан.

УАЧД-инг Кол Комитети-нин шитирип бау-гаар бо чылгы ийдег конкурсу Танды районун Кур-Чер, Мекегей, Дүргөн, Каа-Хем район-тук Илгана болгаш Кундус-тук база Бин-Хем районуга Өкө нөдө Советтери киркэр эргени алган.

Бистин көрр.

Бот-тывынгыр «Орленок» театр

Хабаровскийн станок заводунун клубунга школьаарнын кышын даштанылгазын бүдүрүндө «Дернибейн ортал-лаан» деп чаа шити көргүзү болган. Шиник авторлары С. Ноган биле В. Орлов. Шиник тургузганы урулгарын бот-тывынгыр ойнаарчы «Орленок» театры боттандырган. Театры сонурганчы-шник, заводтук ажыгыткы фондыл Астапкин удуруп турар. Артистери — Хабаровскийн ор-туман школьаарнын 5—10 класстарын өөреникчилери.

Коллектив ботуку оң чыл амырлар келген үезинин дур-гузунда совет болгаш даштын чурттарын драматургтары-нын 21 шинин чонга көргүсөн. Анык артисттер школь-ларга, урулгар садтарынга, культура орузуларынга, амылчы суурларга болгаш хостоткара шүптү 320 шинге ойнаан. Болгар драматург Пенча Манчевин «Нойгунаттар школьа-» деп шини онза чедикширини үнүп турар.

Театр бажыныч, эргеон чутула дериглеринг. Шити үн-дуруп чорутуун болгаш деригер саап алырын заводтук профсоюзлор организационун акша-херекти-биле бот-тандырган.

Урулгарын бот-тывынгыр ойнаарчы «Орленок» теат-рынга улусчу театр деп хундүлүг атты тавыскаан. ЧУРУНТА: урулгарын бот-тывынгыр ойнаарчы «Ор-ленок» театрынга «Дернибейн орталган» деп шини үндүрү турла, ижеге фотоз.

В. ВОЛЧЕНОНУН фотоз.

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.10—«Памір альбому». Телефильм. 19.40—«Нитилел амырларын өнөрүн». Дамчыдалга. 21.10—«Чаралдар». Режисса. 21.10—22.30 «Мөгөйиштининг өзүлүм». Урап-чечен фильм.

ж болгаш хойлугу. Дамчы-далга. 20.35—«Любитель» фото-куб. 20.55—Телемедээлер. 21.10—Чаралдар. Режисса. 21.10—22.30 «Мөгөйиштининг өзүлүм». Урап-чечен фильм.

метр чедир дынымыр. Агарын-на температуралы дагалы черлерге 3—7, өскө-р-лө 8—12 градус чыдымыр. Кызылга шокор булуттаар, чабас. Сонгу-барымы ула-ныкшынын хаттын дүргөн секундда 5—9 метр, чортуу 10—14 метр чедир дынымыр. Агарын температуралы 12—14 градус чыгыт болур.

агаар

Бөгүн республикага булут-таар, барымы-чөөн районпар-га биче чаар. Илал-бүрү ула-ныкшынын хаттын дүргөн секундда 5—9 метр, чортуу 10—14 метр чедир күштөдү, а барымы районнага 15—19

Редатор В. С. ШАРАВИИ.

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Көрүчүк». 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пала кулун-чуушунда келген оолдар». 15.00, «Прокоруну огу» (2 серия-ам катал) 17.10, 20.00 шактар-да.

«ВОСТОК»: «Сагып ышкан чүе кайдал» 15.00, 18.50, 20.30 шактарда.

«ПОНЕР»: «Эй, Кроха!» 9.00, 11.00, 12.50; «Чедер чери-Чер» (2 серия катал) 14.40, 17.40, 20.40 шактарда.

Солун неделяда 6 катан үнөР

Пар. ама 2. Тираж 15453. Чагыт № 1233.

БҮГҮ-НИИТИ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ДЭЭШ

Анык кижиле бүтүрүгө— ортумак эртем деп чутула со-рууганы партианын XXIV съездин салган. Бүгү-ниити ортумак өөрелдиге шилти-гени 1975 чылда доозар. Бо чутула соруганы амырларда канчаар боттандырып турарын дутайын СССР-нин чыры-лымшкын министрнинг ора-лажыны Михаил Иванович Кондаков моон алаада чуту-лаан.

«Аныктарын бүгү-ниити ортумак өөрелдиге шил-тиргени доозар болгаш ниити билиг школарын улам ынай сайырлардыр дут-гайында» — доктаады СЭП ТК болгаш СССР-нин Министрлер Чөвүлөи эртен чытын хулап алган. Улус өө-редилгенин талазы-биле пар-тиянын XXIV съездинин айтканы чутула соругала-ры боттандырынын прак-тиктик хемелерин доктаада тодараткан. 1972—1973 өө-редилге чымын эгелде 8 клас-с доктаатарын 86,5 түзү ортумак өөрелдигенин бүгү хемелер-биле хаара тут-туган. Бүдүрүлгө ажылдап турар оолдар, кыстарын ор-тумак эртем чедип алырны аны-бүрү аргаларын ажылдап турар.

Бүгү-ниитинин оң чыдыг ортумак өөрелдиге шил-тиргени бистин чуртуука моон мурунда-ла боттанды-рып болур турган: 1939 чыл-да-ла шак мынг турган, оу амырларга боттандырыныг фашист Германия-биле дайын шактык болган.

Бистин школарын амыг үе-де ботуңун хөгжүлгө-нине өзөн бедик чадаында чеккен. Өө-редилгенин ботунда улуг чар-ытлаар болулаан: шүптү эртемгерге чаа программаны тургускан, урулгарын уган ажыл-чорудулганын сайыра-дырычче онза кичээгенин са-лып турар. «Урулгарын өө-ринге өөрелдир» деп чүтү школарын чутула соругала-рынын бирөөн болу берген. Эртемгерин үндөкширини эки билери материалдыг дел-гейин хөгжүлгө-нине хойлугу-ларын ханын-биле шити-гел-ринге болгаш нийтиелде бо-дүшкүчүлүг марксис-те-и-ни бау-биле көрсөткөн улуг садарлыг. Амыг эртемнин

сөөлү чедикшириниче шко-лага өөрелдигени улам чок-шукаткан, ыччангаш урулгар-нын бот-тускайлап, сонургаа-чак болурунга, билгелерин ийкейлиг шити-гелдеринге ол дутула.

СССР-нин Эртемгер ака-демиязын болгаш Педагогика эртемгерининг академиязын сурагыг эртемгерини, дур-жулалыг методистер болгаш байыклар чаа программалар-ны, өөрелдиге номпарын тур-гускан. Математиканын, физ-иканы, биологиянын, төгү-нүг өөрелдиге номпарын сурагыг эртемгерин бижээн.

Уш чылдын эге өөрелдиге-нине шилтигел чедикширинг дооступ турар.

Ортумак школарын шүптү башкылары лабораторлуг амырларын билдиги чоруту-шкан, өөрелдигенин техниктик херекселерин — приборларын, саналга машиналарын, теле-видение, кинону ажылдап бил-гери амыг эртем болгаш тех-ника негиз турар.

Бистин школарын соругала-ры — бүгү тала-биле сайыра-кай, социалист нийтиелдин хама-аты болгаш коммунист нийтиелдин тургузукчу кижиле кижилерин. Ол чүгө эртем-билдинг специалист бо-лурунда аныгда, баурут төлө-пгү мөзү-шпаларыг кижиле бо-лур ужураут. Ол бедик кул-туралыг, күш-ажылга ынак, организастыг, калык болгаш күш-амыр талазы-биле сай-ыракай кижиле болур чутула.

Уш соругалыг школа-да, өг-бүлө-да калы шити-гелдээр. Ала-илерин урулгар кижиди-лгенин пионерлер бажы-нары, урулгарын техниктиг станциялары, анык натур-аистер станциялары, спорт, музыка, чуртла школары дулаалар.

Ам чуртта 47 му ортумак школа бар. 1975 чылга чедир 6 миллион кижиле өөренич чаа школарын ажылдаа кин-гир. Бөдө школарынч бааза-рычче онза кичээгени салып турар.

Бо бүгүдөн алгаш көөргө 1975 чылда бүгү-ниитинин оң чыдыг ортумак өөрелдигени-ге шилти-гелдин бүгү барым-таазы бисте бар.

Сыстыг-хемчилерде

Сыстыг-Хемде күрүненин анымыр-тымыш ажыл-агый-нын ажыл-ишчилери май ба-йырдалын күш-ажылчы чедикширин-биле уткузур дөш келер анымыр сезонга белет-кел ажылдарын амылаштан эгелен кылып эгелендер. Тай-галарже анып тиер оруктарын сеппел, чамдык черелерге чаа оруктарын ажыдарычче кижиле күзүн болгаш машина-тех-ника мөөнөт, бар күштү до-лугу-биле ажылдап турар бис.

Ажыл-агыйга хамааржын турар анычлар тургаларынга бажынар тударында болгаш тулут кыжын белетээрине Савы Саражай, Виктор Берзин,

Карычагай Кол, Ондарай Мерген баштап анычлар болгаш ажылчылар эки көргүзүл-гө-нине чедип ал келгенер. Усту-не ады кирген анычлар хой чыдар улаштыр план бау-гаар аныашкында кирип, бот-тарынын планнарын 2—5 катан ажыр күсөөдүн турганар. Сыстыг-Хемдин ол муракчы ажыл-ишчилеринин күш-ажылдыг чедикширининг үнел-деп, СССР-инг улус ажыл-агыйнын чедикширининг делегациянын медалдары-биле шаңалган.

В. ПОЛУХИН.

ОРАН БАЙЛААН КАМГАЛААР

В. Забелинның «Шынг» үгүн «Тогдук-хову кук» деп эгелде чутула шенде тогдугарын хой турганын дутайын көчүт шыч чуту-лап турар-дыр.

Шынап-ла каш чыгар мур-чунда Тывага чутга тогдуктар хой турган эвес, харын тор-ла, кара-куш, каш, өдүр-көш оон-да өскө-р-лө ховуну, тайганын, шынаанын болгаш сугуун аны-бүрү куштары дыка элек турганын бил-гир бис. Чутга куштар эвес, ол ышкан тайганын, дагыларын, алаактарын аны-бүрү аны-бүрү элек турган-ла болгаш.

Адам аны чораян болгаш ай, күштү, балык-байланын хайгаарып, оларын камгалап эстүрениге сагыш салып келдир.

Чазактын доктаалы кааны апынар, диндер уелдерде мөөн ачам хой ан, өдүктү кү-рүнеге дутулап келген. Ала-ды-Шынаанын сурагыг аны-чылдарын бирөөн чоруду.

Арыг-алаактар долу кой-гунар, хову-шадерин чор-гааралы, семинге ужул бо-ейн алас тогдуктар, кастар калчар барган? Кыргыт-кайдыр мылчыл чыгар кыла-кара хемелерин өйлө уштур балыктар чүте ховартаанал? Эрэн, Тестин ховуларын эрг-гил кезип халдын чорла, хову калсаан койдан хой лет, чөзөренин база ховартаан.

Шандакынын анычлары дыка-ла чурунуг чораян. Анаа хамаарыштыр чутга бир чижек чуталайын. Бир-ле ка-тап ачам мени: «Ач-менге шор-у сундулуг ышкыш-тыр сен, апыларда эртерип алыр мен, олугу» дили. Мен-даа амыр-рай-ла бердим.

Чайлааыс Устү-Соор деп хемин бажыга барган, кем-жеки оларда анып чоруту-тур. Кара хаак аразында анык тура хаалаш мыл-лай-ла болду. Оон соонче чаражы аа-

Ач-менин уауткачылары болур араатан ан, куштары өдүренич кичээгенин са-лып, бойдустун байлаларын кайы-жаалап чок төтөгелер чамдык кижилерни кижиле бу-гү-гү оварындар ужураут.

Д. МОНГУШ.

Кожаларында

Чазаканын улусту теат-рынын бот-тывынгыр арти-стери Улуг-Хемин Ак-Турт суурга С. Пюрб биле В. Ко-оолдун «Найырал» деп шити-ни бараалаткан. Ойнакы-ларын ийик-хем болгаш шинин чурок каас-талгазы көрүчүлөрүн сет-кингелге тавыскаан. Шинде ойнап турарларын аразында Б. Тамды, Б. Оюн, С. Мон-гуш, В. Динсей оларын күү-селдези солун.

К. КОМБУ.

Тестин чыжырганазы — Москвада

Чыжыргана — үнелг үнүш. Оон кадыла медицина болгаш аш-чөм үлөтүрүгө херек-дээр каротининг болгаш үс-түг витаминер база бар.

Тыва АССР богу үгүн чыжырганадыг хемелер, шынааны болгаш оон кады чып белетээр талазы-биле СССР-де база бир өскө-р-лө чыжырганадыг институтуну ыш үренинери эс-түренин болгаш амырлар-нын кыдыл 1967—68 чылдарда Тес-Хем районун ыш ажыл-агый черинге ха-мааржып турар чыжырганадыг чедирин чөп ажылдап, оу улам эстүрүп, хөгжүлгө-нине талазы-биле шити-гелде төлө-виле ажынып чоруткан. Ол тө-лө-виле болгаш Тес-Хемин чыжырганадыг СССР-инг улус ажыл-агый чедикши-рининг делегацияга кияр-ген.

Тес-Хемин шынааларында ол шити-гелде ажылдарын кы-лып чорутура институтун кыдылганын болгаш техник-тиг төлө-виленин тургузуу ба-дылап кааны план-төлө-виле-лде ажылдап. Тес-Хемин ыш ажыл-агыйнын шөлү 5212 га, арга-ыш-биле шы-тылган шөлү — 3664 га, оон иштинде чыжырганадыг чед-ирин шөлү 1214 га (33,1 хуузу) болган.

Час дүшкө-н-биле холбаш-ан арга-арыктарын боту бер-ип болур ерт амырларды камгалаарын күштөдүрүп үе келген.

Ботуңунда ерт ажуренин дайынчы отрядтарын белеткеп, оларын хуралдарын эртти-рип турар. Кызыл хоорайын «АН-2» самолёттарга болгаш «МИ-1» вертолёттарга ужулар оперативтиг отряды Кызыл-дугу, Тувраинин, Балгасынны, Тес-Хемин болгаш Тандыны арга-эминерин, арылгарын ерткен камгалаар хулаалгелдеп. Ол делгемерин шөлүн катал алырга, оон хемээл 2 млн. 220 муң та челе бээр. Боту берген ерттерин десанттер самолёттан парашют-биле чег-жү-лүшкөн, ажурт кал тур-гарлар. Эртен тымын камдык-та күндө 4—5 кезек чегте ерт өсүкүп турган, оу ажуренин тус чедирини ыш ажыл-агыйнын ажылдакчылары ажылдап, суурларын чурттак-чы конун дулааштырып кел-ген. Эртен чылын Танды ра-йонуну Хову-Акс сууруну чогуунда эзимге. Бин-Хемин Өөкө болгаш Севн чогуунга болулаан улуг ерттерин ил-ти күш-биле дүргөн ажурен бис.

Чамдык бүдүрүлгелеринин, амыр-агыйларын удуруткуч-лары ертүр дүргөн чок кылы-ринче кошкып кичээгени салып турар. Анаа хамаарыштыр каш чижектен көргүзү-даа болур. Ертүр ажуренин организастар хемелер дутайында Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүлө-нин доктаалында айтканын бау-гаар «Тыва кобыл» бол-жы өскө-р-лө бүдүрүлгелер ерт ажуренин дулаалар тех-ника, кижиле күзүн үндүрүп бээр ужураут. Ол бүдүрүл-генин удуруткуч ажылдакчылары чедир санын кижини, тех-ника берип турар-даа, туска-лаан улусун удуруткуч башка-рар кижини томулавай турар.

Ол черин чыжырганазын эстүрени болгаш оон кат-кизи чымыр удуруткуч ор-ганизастарыга ажылчы кыш, машина-техника кайы хире негеттигер болганын ол тө-лө-виледе көргөн. Ынчалгаш Тес-Хем районун ыш ажыл-агыйында ажылдаар 7 кижиле мөмөй кирип алыр, оон иштинде, улуг инженер — са-ловод, десантчинин дулаак-чызы — саз амылчыны, ла-борант, участок техник бол-гаш ийи ажылдакчыны кияр-ген турар.

Чыжыргана эстүрер ол ажыл-агыйга шити-гелде-тө-лө-виле бау-гаар алырга, 200 хире ажылчын херек, оларын 35-жи доктаамал ажыл-даар. Анаа ажылдаар машина-техника салып алырныга 94,6 муң рубльды, капитал тулут кылырныга — 612,4 муң рубльды чарыгдарын төлө-виле-лаан.

Ол ажыл-агыйын эстүргөн чыжырганазын дүзү-нү саарылаже кияргенинде тыла ортумак-биле 161,7 муң рубльдин ортумакын алы-рын тодараткан. Анаа уду-р-гун капитал салышкынынын чарыгаларын 11 чыл иш-тинде эгелдеп келген.

М. ЛАРЫН.